

Надруковано:

Вишницька Ю. В. Міфологічні сценарії: до проблеми методології // Літературознавчі студії. Вип. 37. Частина 1: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2013 – 412 с. – С. 185 -193 . **фахове видання**

Ю. Вишницька, канд. філол. наук, доцент,
Київський університет
імені Бориса Грінченка, Київ

МІФОЛОГІЧНІ СЦЕНАРІЇ: ДО ПРОБЛЕМИ МЕТОДОЛОГІЇ

У статті окреслено теоретичний аспект дослідження: методика фреймового аналізу як одного із способів "прочитання" міфологічних сценаріїв, що проходять тривалий час адаптації у соціумі. Описано методику фреймів у текстах символічної та симуляційної міфологічних моделей.

Ключові слова: квест, міфологічний сценарій, символічна модель, симулякр, симуляційна модель, фрейм, фреймовий аналіз.

Невпинна активність і зростаюча актуальність міфу свідчать про постійну його присутність "тут" і "тепер": "Можна уявити собі, що для міфологічної свідомості існує якась "інша реальність", здатна актуалізовуватись у "нашому" просторі і впливати на повсякденне життя людини (або корисно, або шкідливо – залежно від ситуації)" [16]. Міф сприймається сьогодні "як спосіб виходу із соціокультурної кризи, викликані ситуацією переходу" [2 - Переклад мій – Ю.В.].

Однак міфологічні моделі, актуалізовані в соціумі, репрезентують світосприйняття епохи. На думку Ольги Вікторівни Губаревої, міфологічна модель культури може бути представлена у двох формах: символічній та стимуляційній. Перша реалізується в індивідуально-авторському мовленні інтерпретатором - "творцом, создателем имагинативной [образної – Ю.В.] реальности, направленной на отражение и постижение в мифологических формах явлений и фактов объективной действительности" [2].

Символічна форма репрезентації міфомоделі здійснюється у межах семіотичної системи, структура якої, за словами Губаревої, ізоморфна структурі символу. Символ, здатний не залежати від емпіричного рівня, зберігає етнокоди культури і тому є цінним консервантом пам'яті. Стикаючись із дійсністю, символ як смислове ядро діалектично взаємодіє з дійсністю, демонструючи у процесі творчого осмислення реальності референтні заміни.

Другою формою вираження міфологічної моделі є стимуляційна, яка за низкою ознак протиставляється символічній: "Эта форма направлена на многократное воспроизводство деиндивидуализированных смыслов, которые воспринимаются субъектом на формально-ритуальном уровне и личностно не переживаются им" [2]. Якщо символічна форма репрезентується через семіотичну систему, структура якої ізоморфна символу, то стимуляційна форма

овиявлює міфологічну модель через симулякр як "пустий знак": той, що не має референтного виміру.

Як стверджує дослідник, сьогодні відбувається реверсивний процес: "... коннотации вторичной семиотической системы и денотаты первичной меняются местами. Эта реверсия приводит к тому, что абстрактные смыслы в сознании человека начинают восприниматься как указания на явления и предметы окружающей действительности, приобретая тем самым онтологический статус" [2]. Процес витіснення стимуляційною системою символічної засвідчує декілька аспектів сучасної міфологізації:

- 1) натуралізація як перетворення різноманітних ідей та процес інтенцій в об'єкти реального світу [див.: 2];
- 2) зсув у свідомості людини: справжня дійсність підміняється ілюзорною картиною світу;
- 3) превалююча ілюзорна статична картина світу не спроможна дати зв'язний та цілісний образ мінливої реальності.

Саме реверсивні зміни, що відбуваються внаслідок інформаційної революції, по-перше, уможливають та полегшують маніпуляційні процеси масовою свідомістю з боку тих, хто контролює ці процеси. Таку соціально-психологічну напружену атмосферу суспільства, "інфіковану тривогою, загостреною підозрою, агресією, провокованою заохоченням безмежних свобод та царювання імпульсів" [6, 192-193] описує у своїй статті В'ячеслав Петрович Казміренко "Особистісне прийняття відповідальності в політичному виборі": створена ЗМІ, "віртуальна реальність" "маніпулює ставленнями та думками, створює поняття, ідеї й ідеали, сурогати устремлінь, духовних цінностей та етичних норм" [6, 193].

По-друге, маніпуляційні процеси у суспільстві нівелюють, спрощують і профанують сакральну символічну міфосистему. С. Ю. Неклюдов засвідчує, що "традиционный символический мир обедняется и вытаспывается повсеместно в индустриальном и особенно -- в пост-индустриальном обществе. На его место приходят политические мифы новейшего времени и мифы массовой культуры" [16]. Така форма "багаторазового відтворення де індивідуальних смислів" [Неклюдов] сприймається суб'єктом на формально-ритуальному рівні й особистісно не переживаються ним. Тому нівельована, спрощена, профанована й неоміфологізована сакральна символічна система є лише "натяком", "слідом" прецедентного тексту, лише його "спогадом", подекуди ледь упізнаваним.

Міфологічна модель виявлюється у двох формах: символічній, структура якої, за словами Ольги Вікторівни Губарьової, ізоморфна структурі символа; й стимуляційній, ще репрезентується через симулякр як "пустий знак", який не має референтного виміру. Як доводять дослідження (зокрема про експлікацію стимуляційної міфомоделі у політичних, публіцистичних, рекламних і т.п. дискурсах), сьогодні відбуваються "реверсивні процеси": "конотації вторинної семиотичної системи й денотати первинної міняються місцями. Ця реверсія призводить до того, що абстрактні смисли у свідомості людини починають сприйматися як вказівки на явища й предмети навколишньої дійсності, набуваючи онтологічного статусу" [Неклюдов]. Витіснення стимуляційною системою символічної уможливорює та полегшує

маніпуляційні процеси масовою свідомістю. Таку соціально-психологічну напружену атмосферу суспільства, "інфіковану тривогою, загостреною підозрою, агресією, провокованою заохоченням безмежних свобод та царювання імпульсів" [6, 192-193] описує у своїй статті В'ячеслав Петрович Казміренко "Особистісне прийняття відповідальності в політичному виборі": створена ЗМІ, "віртуальна реальність" "маніпулює ставленнями та думками, створює поняття, ідеї й ідеали, сурогати устремлень, духовних цінностей та етичних норм" [6, 193].

Символічна міфологічна модель, що реалізується в індивідуально-авторському мовленні інтерпретатором-творцем віртуальної – художньої – реальності, та стимуляційна, деіндивідуалізована та десакралізована, вимагають особливостей "прочитання". Розглянемо деякі аспекти методологічної дескрипції одного з різновидів міфологічного повідомлення – міфологічних сценаріїв.

Сьогодні поняття міфологічного сценарію знаходиться лише у стадії наукового осмислення. Останніми десятиліттями невинно зростає зацікавленість науковців неоміфологією, творці якої с великого міфологічного арсеналу конструюються "нові міфи". Під час "трансляції" архаїчного міфоповідомлення ("одягненого" у нові соціальні та національні "оболонки") через вербальні та невербальні тексти відбуваються зміни початкового сюжету, які призводять до різноманітних "розщеплень" його на "фрагменти", зібрати які до купи потребує певних зусиль. Однак "зчитуваність" прецедентного тексту з "неоміфоконструкту", змодельованого "з ідеологічними та політичними цілями всередині окремих груп" [Неклюдов], можлива саме пошуком і "прочитанням" цих міфологічних "уламків" і підпорядковано методологічні розвідки вітчизняних та зарубіжних науковців.

Досліджуючи символічну форму репрезентації міфологічного повідомлення у поетичному дискурсі, Олександр Колесник описує ключові та другорядні міфологічні сценарії як структурні компоненти міфологічного простору, що структуруються "навколо певного мега-концепту" (а це, як припускає вчений, дозволяє співвідносити мега-сценарії з традиційними міфологічними мотивами, та більше – "з інформаційним полем людства (ноосферою)" [див. про це: Колесник. Лінгвокультурні особливості – с. 127-128]. Структурно ототожнюючи квест (як сукупність "типових стратегій навігації індивіда" "в межах національного міфологічного простору") [там же – с. 123] з мега-сценарієм, О. С. Колесник описує, наприклад, квестові сценарії "здобуття магічного артефакту, пошук союзників, встановлення відносин, пророкування" та т.і. [там же – с. 124], що охоплюють "мезо-сценарії Відокремлення, Пригоди. повернення" [там же – с. 128]. Останні "складаються з ката-сценаріїв (використання магічного предмета / творення закляття, сутичка. спілкування з магічною істотою та ін..). Диференціюючи міфологічні сценарії (мікро- і макрорівнів), Олександр Сергійович Колесник описує орієнтовні наслідки протікання сценаріїв, успішна реалізація яких (а це стосується у першу чергу мега-сценаріїв) "розв'язує конфлікти і забезпечує збалансованість підсистем [світу], початок нового циклу поступу соціуму, лінгвокультури, цивілізації тощо" [там же – с. 129].

Визначаючи міфологічний сценарій "як конструкт, що є наслідком взаємодії вербалізованих концептів-міфологем і контекстуального висунення певного набору узуальних етнонаціональних ознак відповідних денотатів, "підказаних" власне формою знака-носія – номінативної одиниці, яка реалізує концепт-міфологему" [там же – с. 123] та враховуючи "специфіку внутрішньої організації концептів-міфологем" [там же – с. 123] і "принцип фрактальності, згідно з яким елементи різних ієрархічних рівнів відтворюють конфігурацію один одного" [там же – с. 123], Олександр Колесник при прочитанні сценаріїв застосовує фреймовий аналіз.

Методика фреймового аналізу сьогодні набуває статусу однієї з найефективніших у когнітивістиці та, так би мовити, "тестується" у літературознавстві. Фрейм як модель-репрезентант "стереотипних, типізованих ситуацій у свідомості людини" [Кукса. Фрейм. моделюв. – с. 52] ідентифікує нові ситуації [Кочерган. Заг. мовозн. – с. 154-155]. Виходячи з можливості застосовувати методику фреймового моделювання на різних мовних рівнях: "від окремих слів до текстів <...> від висловлювань до дискурсу", І. М. Кукса висвітлює структурно-концептуальний аспект мовленнєвого жанру теледебатів [Кукса – с. 53] як відображення мега- та мікросценаріїв (у термінах О. С. Колесника) "Суперництва та конфлікту". Дослідник ототожнює фрейм "як багатоелементну когнітивну структуру, що складається з декількох вузлів (позицій, вічок, слотів), один з яких є центральним, тобто таким, що організовує всю іншу інформацію" [Дейк. Язык и познание – с. 17] зі сценарієм "як концептуальною моделлю ситуації, в якій головним конститuentом є подія з її суб'єктом, внутрішніми та зовнішніми характеристиками" [Багуман – с. 23].

Теорія фреймів використовується "як метод опису мовленнєвих актів" [Никонова. Основные этапы фр. анализа], що допомагає розкрити "механізми концептуалізації вербалізованих понять і явищ навколишньої дійсності..." [Никонова – с. 227]. Як наголошує Ніконова, "кожний фрейм як структура зберігає знання про предметну сферу (фрейм-прототип), а при заповненні слотів знаннями перетворюється на конкретний фрейм події чи явища" [Никонова – с. 227]. Здатність поєднувати в собі "мовні та позамовні знання про поняття та стереотипні ситуації, що виникають в житті людини" [Тишко, Коцюк. Лінгв. аналіз поняття фрейму – с. 398], робить фрейм "багатовимірною об'ємною одиницею" – "змістовим каркасом майбутнього висловлювання" [Тишко – с. 398]. Не випадково Марвін Мінський, описуючи один із типів фреймів, називає його "фреймом сценарію", а сам фрейм кваліфікує як "структуру даних, що виявляють стереотипну візуальну ситуацію" [Мінський; Чарняк. Умозаключения и знания].

Звернення до фреймової організації художнього тексту є ефективним під час "визначення фреймових стратегій діалогічного мислення" [Авраменко. Роль мовленнєвого жанру переконання – с. 1]. Аналізуючи драматичні твори 20 століття, Авраменко використовує фреймовий аналіз для вивчення семантичного, синтаксичного та прагматичного аспектів семіотичної природи художнього тексту [Див. про це: Авраменко – с. 2].

Як бачимо, застосування методики фреймового аналізу у різних формах функціонування міфологічних сценаріїв (як-то простір художньої літератури, публіцистичний, мас-медійний дискурси) "корегується" фактичним матеріалом.

Так, у символічних міфомоделях (художні твори) поняття міфологічного сценарію "наповнюється" фреймами "як інформаційними структурами, що упорядковують загальну структуру концепту" [Луньова]. У ролі фреймів виступають ключові концепти-міфологеми, такі як: "влада", "радість", "шлях", "Бог", "страх", "злочинець", "іноземець", "краса" [Див. про це: Луньова]. Луньова розглядає два способи взаємодії фрейму й концепта: фрейм як певний тип концепту (фрейм \in концепт) і як один із способів структуризації його змісту і приходиться до висновку, що "використання поняття "концепт" спирається на більш чи менш експліковане розуміння пвної когнітивної (ментальної) одиниці як цілності; застосування поняття "фрейм" перш за все імплікує структурну членованість аналізованої (ментальної) одиниці" [Луньова].

Розглядаючи функціональні особливості номінативних одиниць англійських текстів рок-пісень кінця 20 століття й ідентифікуючи їх за функціями: констататори, кваліфікатори, акцентатори, Олександр Сергійович Колесник зауважує, що автори текстів залучають та вербалізують традиційні концепти-міфологеми давньоанглійської картини світу, що "в контексті сучасної рок-культури набувають акцентуалізації в картині світу індивідуалів-виконавців, а у сучасному британському світогляді витіснились на периферію, як-то "війна", "війна / битва", "звитяга / хоробрість" тощо [Див. про це: Колесник. Функціон. особл.]. Вивченню фреймових структур у літературно-художньому дискурсі присвячено й дисертацію С. В. Козак. Автор досліджує фреймовий комплекс "Лідина і Природа" у романах Е. Штрітматтера і Т. Гарді, що є результатом "вербалізації та певного розумового комплексу, спроектованого зі свідомості автора на сторінки твору" [Козак. Людина і Прир].

Отже, як символічна (репрезентована творами літератури), так і симуляційна (експлікована у політичному, мас-медійному, публіцистичному дискурсах) міфомоделі послуговуються фреймовим аналізом як одним із ефективних при "прочитанні" міфологічних сценаріїв, що зазнають значних змін під час "трансляції" з прецедентного міфопростору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авраменко О. В. Роль мовленнєвого жанру ПЕРЕКОНАННЯ у фреймовій організації американського драматургічного тексту ХХ ст. // Електронний ресурс. Режим доступу: http://www.rusnauka.com/3_KAND_2007/Philologia/18844.doc.htm
2. Багумян О. В. Текстова ситуація "соціальний захист": лінгвокогнітивний аспект (на матеріалі різностильових англійських текстів) [Текст]: дис. ...канд. філол. наук: 10.02.04 / Олена Валентинівна Багумян; Київськ. нац. лінгв. ун-т. – Київ, 2004. – 240 с.
3. Губарева О.В. Формы репрезентации мифологической модели культуры в России конца XIX-первой половины XXвв. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук. Код специальности – 24.00.01. – Белгород, 2006. // Електронний ресурс. Режим доступу: <http://www.dissercat.com/content/formy-reprezentatsii-mifologicheskoi-modeli-kultury-v-rossii-kontsa-xix-pervoi-poloviny-xx-v>
4. Дейк Т. А. ван Язык. Познание. Коммуникация / Т. А. ванн Дейк: [пер. с англ.] – М.: Прогресс, 1989. – 312 с.
5. Казміренко В. П. Особистісне прийняття відповідальності в політичному виборі // Наукові студії із соціальної та політичної психології : Збірник статей / Акад. пед. наук України, Ін-т соц. та політ. психології АПН України. – 2003. Вип. 7 (10). – С. 186-198 – ISBN 966-8063-59-2

6. Козак С.В. «Людина і природа» у змалюванні побуту в літературно-художньому дискурсі / С.Козак // Електронний ресурс. Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/natural/vkhnu/Rgf/2011_953/11ksvlhd.pdf
7. Колесник О.С. Лінгвокультурні особливості організації міфологічних просторів: Вісник ХНУ ім. В.Н. Каразіна - № 848. – Вип. 58. – 2009. – С. 78-82.
8. Колесник О.С. Лінгвокультурні особливості міфологічних сценаріїв – С. 122-134. // Електронний ресурс. Режим доступу: http://archive.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/zrgf/2009_24/Articles/Kolesnik%20RGF24.pdf
9. Колесник О.С. Функціональні особливості номінативних одиниць вербалізації міфологічних концептів у поетичному дискурсі (на матеріалі англomовних текстів рок-пісень кінця ХХ століття) // Електронний ресурс. Режим доступу: <http://eprints.zu.edu.ua/1485/1/04koskpd.pdf>
10. Колесник А.С. Языковые средства создания мифологической картины мира: лингвокогнитивный аспект (на материале древнеанглийского эпоса и современных британских художественных произведений жанра фэнтези). – Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.04 – германские языки. – Киевский национальный лингвистический университет, Киев, 2003. // Електронний ресурс. Режим доступу: <http://31f.ru/author-abstract/page.7,227-avtoreferat-yazykovye-sredstva-otrazheniya-mifologicheskoy-kartiny-mira-lingvokognitivnyj-aspekt.html>
11. Кочерган М. П. Загальне мовознавство / М. П. Кочерган. – Київ: Видавничий центр "Академія", 2003. – 464 с.
12. Кукса І.М. Фреймове моделювання мовленнєвого жанру теледебатів // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. – № 9 (220), Ч. II. – Київ, 2011. – С. 52-57.
13. Луньова Т. В. До питання про епістемологічні основи використання поняття "фрейм" у сучасних лінгвокогнітивних дослідженнях // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики: Зб. наук. праць / Відп. ред.. Н. М. Корбозерова. – К.: Київський нац. ун-т імені Тараса Шевченка, Логос, 2008. – Вип. 13. – С. 195-202
14. Минский М. Фреймы для представления знаний: Пер. с англ. / Под ред. Ф. М. Кулакова. – М.: Энергия, 1979. – 151 с.
15. Науменко А.М. Філологічний аналіз тексту (Основи лінгвопоетики). Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів – Вінниця: НОВА КНИГА, 2005. – 416 с. – С. 55- 59.
16. Неклюдов С. Ю. Структура и функции мифа // Мифы и мифология в современной России. Под ред. К.Аймермахера, Ф.Бомсдорфа, Г.Бордюкова. М.: АИРО-XX, 2000.- С. 17-38. // Електронний ресурс. Режим доступу: <http://philologos.narod.ru/myth/nekcludov.htm>
17. Никонова Ж.В. Основные этапы фреймового анализа речевых актов // Вестник Нижегородского университета им. Н.И.Лобачевского. – 2008. – № 6. – С. 224-228.
18. Пантелей М.В. Фреймовий аналіз понятійного складника лінгвокультурного концепту POLITICIAN/ПОЛІТИК у британському газетному дискурсі // Електронний ресурс. Режим доступу: <http://bibl.kma.mk.ua/pdf/novitfilolog/13/62.pdf>
19. Тишко О.В., Коцюк Л.М. Лінгвістичний аналіз поняття фрейму // Наукові записки Острозької Академії. Серія «Філологія». Випуск 11. — Острог, 2009. – С. 391-399.
20. Чарняк Ю. Умозаключения и знания / Ю.Чарняк // Новое в зарубежной лингвистике. – М., 1983. – Вып. XII. – С. 171-207.

Ю. Вышницкая, канд. филол. наук, доцент
Киевский университет имени Бориса Гринченко, Киев

Мифологические сценарии: к проблеме методологии

В статье очерчен теоретический аспект исследования: методика фреймового анализа как одного из способов "прочтения" мифологических сценариев, которые проходят длительный процесс адаптации в социуме. Описана методика фреймов в текстах символической и симуляционной мифологических моделей.

Ключевые слова: квест, мифологический сценарий, символическая модель, симулякр, симуляционная модель, фрейм, фреймовый анализ

Y. Vyshnytska, PhD, Assistant Professor
Kyiv University Boris Grinchenko, Kyiv

Mythological scenarios: the problem of methodology

The article outlined a theoretical aspect of the study: a methodology for frame analysis as a way of "reading" the mythological scenarios that last in a long process of adaptation in society. A technique of frames in the texts of symbolic and simulation mythological models were described.

Keywords: quest, mythological script, the symbolic model, simulacrum, simulation models, frame, frame analysis